

Розкопи Донецького городища в околицях Харкова. 20 листопаду закінчено осінню кампанію експедиції Упрнауки для вивчення Донецького городища.

Донецьке городище міститься в 7 км. від Харкова біля с. Карачівки на правому березі р. Уди. Це невеличка кріпость, оточена земляними валами, давно відома історикам та археологам. Восени цього року шосейними роботами, що пройшли поблизу городища, розкрито, а почасти й зруйновано, рештки великої оселі, яка оточувала городище. Виявлено, що тут існувало велике місто, що простягалося уздовж річки майже на 1½ км., а в перпендикулярному напрямі близько 1 км. Городище, що містилося між річкою та глибоким яром, крім природнього захисту укріплено глибокими ровами і з глини висипаними та потім випаленими валами. Навколо городища розташовано селище, ясно вкрите рештками культури. У двох пунктах його виявлено могильники, частково посеред самої оселі. Шосейними роботами селище перерізане в напрямку довгої вісі, причому розкрито пам'ятки чотирьох різних категорій.

Вся поверхня, як виявлено, вкрита культурними ямами різної глибини, з яких більшість являє собою ями на збіжжя, призначені для збереження зерна. Менш численні рештки землянок, ще рідше трапляються горна ганчарські, врешті знайдено значну кількість поховань, що деколи нашаровуються на пам'ятки інших категорій.

Ям на збіжжя розкопано тепер вже близько 80. Вони мають різноманітну форму: глекувату, конічну — поширену долі і циліндричну, різні розміри й глибину. Найбільша мала 3 м. 20 см. завглибшки. Стінки ям ретельно вигладжено, на деяких ясно видно відбитки лопат, якими їх викопано. Деякі ями шаровано глиною та випалено, чому вони набули чорного, засмаленого вигляду. В багатьох випадках виявлено на дні рештки березової та соснової кори, якою вислано дуло ями. У двох випадках на дні ям зроблено було циліндричні заглибини, мабуть, щоб стікала в них ґрунтова вохкість. Ціла низка ям містила рештки завугленого зерна. Взагалі ж ями на збіжжя, так само як і інші заглибини в ґрунті, ще за давніх часів заповнено культурними нашаруваннями, що складаються з землі з великою домішкою золи, попелу, вугілля, грудок сирової глини та печини, також з додатком череп'я посуду, побитих кісток, інколи поламаних та попсованих ужиткових речей. В одній ямі знайдено значне накопичення обрізків рога, рогових стружків — покидів виробництва.

Надто велика кількість ям на збіжжя пояснюється, очевидно, тим, що ними можна було користуватися обмежений час, мабуть, через розплодження в стінках ям бактерій, після чого збереження в них зерна ставало неможливим. У наслідок цього треба було покидати старі ями, що зробилися непридатними, а після того вони в короткий час заповнювалися різноманітними культурними рештками.

Кількість землянок, порівнюючи з ямами на збіжжя, незначна. До цього часу їх розкопано 7. Всі вони дуже малі, більшість вражає своїми незнач-

ними розмірами. Звичайно це неглибокі виїмки в землі на зразок подовженого прямокутника. Долівка звичайно гарно мазана глиною. По кутках збереглися ями від дерев'яних стовпів що піддержували, очевидно, стелю. На дні траплялися заглибини з опаленою поверхнею, здається рештки кабиці. Іноді по середині збереглися площинки — сижі, або лежанки, іноді є сходи, що ведуть у землянку. В одній землянці, великого розміру та дуже глибокій, прекрасно збереглася пічка, якої глиняний під укритий до цього часу шаром золи, а на долівці проти пічки помітно сліди жару, що його вигребали з пічки, який обпалив долівку до червоного. Знайдені в землянках та в інших ямах грудки печини, іноді з відбитками соломи, дощок, ліси, становять, очевидно, уламки шпатуни від стінок, що підносилися над рівнем землі. Частенько також трапляються уламки глиняної долівки. Двічі знайдено сліди дощок, якими обкладено стінн. Землянки, так само, як і ями на збіжжя, заповнено культурним нашаруванням з великою домішкою попелу, вугілля, череп'я, покидів їжі. В одній землянці знайдено пар грубого помолу борошна, якого почастило зібрати аж з торбини.

Горна ганчарські, що їх знайдено вже п'ять, чудесно збереглися. З них чотири одного типу. Вони складаються з великої труби, що її перегороджено по середині підпоркою — козлом. Над грубою міститься круглий черінь з випаленої глини, звичайно з вісьма великими відтулинами, через які проходило гаряче повітря. Челюсті горна піднімаються над черенем на зразок конічно-округлого склепіння. У середині горна траплялося череп'я глиняних горщиків, розбитих, або попсованих під час випалу, що не були в ужитку. Один з горнів, № 4, має значні конструктивні особливості. Тут гаряче повітря проходило через кільцевий канал, закладений в самому поді, а від нього розходила низка косих тонких каналів, що пронизували під. Всі горна заповнено тими ж культурними рештками, що й інші ями.

Поховання, яких вже розкопано 16 і виявлено, але залишено нерозкопаними ще понад 20, характеризуються надто малою глибиною — коло 70 см. від поверхні. Кістяки чудесно збереглися. Вони лежать випростані на спині, головою на захід. Права рука впоперек на грудях, ліва, зігнута в лікті, покладена на праве плече. Інвентар цілком відсутній. Серед поховань одне належить підліткові, двоє — немовлятам. Дуже цікаво, що поховання в декількох випадках зроблено на поверхні культурних ям. Це свідчить, що оселя пересувалася з одного місця на інше, а різні ділянки її міняли своє призначення. Поховання виявлено у значній кількості в центральній частині селища, де іноді вони займають суцільні площі, а також з більшими пережками в північному напрямку аж до самих околиць селища.

Культурний шар, що вкриває всю площу селища, на значну глибину — до 40 см., надто багатий на попіл і містить дуже численні культурні рештки, в тому числі й зовсім цілі ужиткові речі. В одному пункті знайдено велику пляму попелу, що йде грубим шаром, а під нею виявлено рештки цілої майстерні виробів з оленячого та лосячого рогу: численні покиди виробництва, а також розпиляні, понадрізувані обстругані кусні рогів,

мабуть, підготовані для виробів. В іншому місці — значна група дитячих іграшок, грубо випілених з глини, які проте вражають надзвичайною виразністю, тут же накопичення рогових остружків. В третьому пункті знайдено значну кількість залізної жужелиці.

Серед решток, що характеризують природне оточення, цінний матеріал складає численне вугілля дерев, серед якого легко визначити дуб, сосну, вербу. Трапляється кора сосни, верби, берези, лущіння лісових горіхів. Всі ці рештки, також відбитки гілок та дощок на глині, дадуть багато матеріалу для вивчення фльори того часу.

Кістки, зуби, роги диких тварин надто численні. За попередніми визначеннями, виявлено значну кількість видів ссавців. Найбільш звичайні зуби та інші рештки лося, оленя, також дикої кози, дикого кабана, ведмедя, вовка, різних дрібних хижаків, бобра, зайця. Фавна, як видно з наведеного реєстру, має виразний лісовий характер, проте вже доведено домішку степових тварин, як сугак та бобак. Багато пташиних кісток: визначено два види качок. Багато великих риб'ячих кісток, лузги та інших решток, з яких найбільш цікаві великі питки осетрових риб. Визначено кістки щуки, чебака, коропа, сома та інших риб.

Дуже цінні нахідки культурних рослин у вигляді зерна, здебільшого завугленого, почорнілого, яке, проте, прекрасно зберегло свою структуру, а також у вигляді відбитків соломи та полови на шпорунах. Дотепер пощастило встановити наявність проса, жита, ячменю, пшениці, м'якої та твердої, гречки в п'ятьох дуже дрібних гатунках, льону, маку, під запитанням стоїть наявність вівса та ріжею.

З свійських тварин трапляються численні рештки собаки, свині, вівці, корови, коня, знайдено кішку, багато разів знайдено яєчну шкарлупу. Найбільш поширені свійські тварини це свиня, корова, вівця.

З речей, що характеризують побут, найбільш численні уламки кераміки. Величезна кількість череп'я глиняного посуду належить типовій слов'янській кераміці 11—12 сторіч. Посудини мають форму горщика з круглим черевом, з вінцем дуже одігнутим наоколо, а потім в середину, часто з тавром на дні. Посуд зроблено на ганчарському колі, гарно випалено. Часто він оздоблений орнаментом, що йде по плечах та череву посудини — лінійним та хвилястим, іноді хвиля, розриваючись, переходить у низку дужок, ком, або косих рисочок. Деколи по вінцю посудини зроблено низку насічок, а інколи орнамент переходить навіть на внутрішню поверхню посуду. Значно рідший — інший тип орнаменту, зроблений дерев'яним штампом. Дуже важливі поодинокі нахідки ранішої слов'янської кераміки, зробленої без ганчарського кола, з грубої грудковатої глини, з орнаментом на зразок рядків зарубок, відтиснених на глині. Трапляються цілі горщики, покривки від них. Знайдено одну, дуже велику, амфороподібну посудину, поверхня якої вкрита горизонтальними рівчаками з круглим дном, вузьким горлом та двома великими вухами, так звану амфору київського типу, а також череп'я подібного посуду. Знайдено декілька грузків на мережі —

великих, еліпсоїдальної форми, зрідка глиняні пряселечка, випиляні з грубого череп'я, глиняні палянички, дитячі іграшки. Останні надто цікаві. Вони виображають, здається, бика, ведмеда, собаку, кішку, птицю, людину.

З кісткових виробів трапляються гудзики, платівки, рурочки, знайдено сім гребінців, деякі чудесно збереглися, є орнаментовані, псалії — частини кінської вуздечки, з прорізами та оздобами, кістяна обкладинка на сагайдак, або на кульбаку, з різьбою, колодочка від ножа, вістря до стріл, свищики або сопілки. Знайдено ікло хижака, з просвердленою дірочкою, (очевидно оберет).

Багато оленячих та лосяних рогів розпиляних, обрізаних, з ознаками обстругування та шліфування, рогові платівки на зразок ножа.

Звичайні нахідки кремнів, що вживалося на здобування вогню, грудочок крейди, грудок пісковця. Кам'яні вироби досить численні. Не рідкі уламки жорнів з фосфориту та пісковця, знайдено велику кулясту зернотерку. Над 50 пряселечок на веретена з овручського лупака, фіялькового, рожевого, сірого кольору, різної величини та форми, іноді оздоблені насічками, крапками також уламки цього лупака, з ознаками незакінчених пряселечок, лупаковий хрестик, другий хрестик з зернястого мармуру. Окремо стоїть одна велика кремінна стрілка.

Особливу групу складають формочки та матриці числом до 10 для виливу металевих, здається, бронзових, дрібних речей, прикрас, хрестиків і т. інш., вирізні з крейди. Є ще один хрестик грубо вирізаний з крейди, крейдяна лялька.

Бронзові речі не численні. Це каблучки, перстені, ковтки, обручки з дроту з незлотованими кінцями, часто покручені на жгут, балабончики, гудзики, вінчик на голову, два місячка, два хрестики, медальйон з виображенням двох пташок, зведених дзьобами, з заплетеними хвостами, цілком подібний до медальйону, знайденого в Києві. Другий маленький медальйон з фігурою верхівця, мабуть святого Георгія, збігається з нахідками на Чернігівщині та в інш. місцях. Третій образок грубо штампований з тонкої мідяної платівки. Також невеликі уламки бронзових посудин, шматочки мідяних платівок.

Залізна жужелиця, іноді великими грудками, траплялася частенько. Багато малих залізних ножів, велика залізна вузька сокира, уламок золота, чотири великі серпи, знайдені разом, ще один окремо, декілька плочиків до стріл, з них один дворогий, кочовницького типу, рибальські гачки, довгі гвіздки, невизначені уламки.

Багато уламків закручених скляних обручок, частково з різнобарвного скла, багато намистин скляних, іноді з крапками і розводами. Є також намиста з карнеолу, типової для Слов'ян кизилоподібної форми та круглі. Дві причіпки з ляпис-лазурі, уламки намистин та місячка з бурштину, причіпка з перломутру, намиста з морської мушлі Каури.

Цікаві знахідки декількох белемнітів. Це стрижні копальних м'якушів, що їх занесено сюди здалека. Двоє з них мають наявні ознаки обстругу-

вання. Белемніти, під назвою громових стрілок, і в наш час уживаються в народній медицині. Наструганим з них порохом лікують поразки і т. інш. Чи не для того ж вживалося знайдених белемнітів і в далекі часи існування городища?

Завдяки збереженню побутових решток у попелі, до нас дійшли такі тендитні речі, як шворки, мотузки, клаптки тканини, рештки ткацької основи з очками, що збереглися на гребні — берді.

Головна маса пам'яток типова для слов'янської культури 11—12 сторіччя. Проте поволі збирається низка окремих речей кочовницьких типів, здається половецьких.

Історія городища в'яжеться з невдалим походом Ігоря князя Сіверського на половців 1185 року, що його описано в літописах та оспівано в найдавнішій пам'ятці української літератури — «Слові о полку Ігоревом».

Вже давні дослідники бачили в городищі літописний город Дінець, куди Ігор прибув після втечі з Половецького полону. Проте малі розміри городища, на якому протягом сторіччя вже тричі роблено розкопи, викликали заперечення.

Сучасна експедиція виявила, що городище є тільки цитадель, яка оточена оселею і, видимо, має при собі великі могильники. Розміри оселі для 11—12 сторіччя, без сумніву, надто значні.

Розкопи торкнулися лише вузької смуги уздовж шосе, що прокладається, але є надія, що дослідження цієї важливої пам'ятки української історії буде продовжено в значно більшому розмірі в найближчий час.

О. Федоровський.

3 поля народного мистецтва в Галичині. Зорганізування домашнього густарного промислу, з підвищенням його техніки та мистецької цінності дало б у руки галицькому економічно виснаженому селянству нове джерело заробітку й причинилося б чимало до поліпшення його економічного стану, бо поширило б варстат його праці. Крім користі матеріальної відродження народного мистецтва дало б нашому народові і моральну користь — воно спричинилося б до продовжування нашої культурної традиції.

У Галичині в цьому напрямі зроблено вже перші кроки, а зробив це невеликий гурток українських жінок, що заснував у Львові кооператив: «Українське Народне Мистецтво». Першим завданням цього кооперативу є зорганізувати народне мистецтво, як різб'ярство, кераміку, ткацтво й вишивальний промисел та подбати про корисний збут виробів. Хоч при невеликому основному капіталі праця «Українського Народного Мистецтва» посувається вперед мляво, все ж таки вдалося енергійним одиницям, як Чижовичівній, Громницькій, С. Савицькій й Павликівській зорганізувати роботу в одному селі, де коло сотні дівчат під проводом учительки І. Білінської виготовлює мистецькі вишивки.

«Українське Народне Мистецтво» виступило публічно зі своїми виробами вперше в 1927 році, беручи участь у виставці в Стрії, де його вироб